

Зінченко О.В.

Київський національний лінгвістичний університет

Бабатіна С.І.

Київський національний лінгвістичний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТУДЕНТСТВА

Метою статті є аналіз методологічних труднощів і проблем, що супроводжують наукові розвідки студентства у психологічній науці. Реалізація цього завдання дозволить отримати об'єктивні наукові дані. Виявлено, що недостатня визначеність базової термінології дослідження може негативно впливати на його результати. Зокрема, потребує уваги уточнення поняття «студентський вік» і «студентська молодь». Визначено необхідність конкретизації цих термінів у контексті предмета дослідження. Врахування особливостей процесу здобуття вищої освіти при організації психологічного дослідження студентів є основою побудови цілісної наукової теорії. Перспективними у цьому контексті є порівняння психологічних особливостей денної й заочної форм навчання, а також різних спеціальностей і напрямів підготовки. Встановлено, що відсутність методологічного зв'язку вітчизняних досліджень вікової психології з міжнародними науковими розвідками створює ризик отримання теоретично необґрунтованих результатів. Описано мовленнєві й психологічні бар'єри науковців, що заважають ознайомленню психологів з результатами закордонних досліджень. Визначено, що відсутність системних лонгитюдних досліджень студентського віку заважає отримати перевірену інформацію про вікові трансформації здобувачів вищої освіти. Виявлено методологічні проблеми організації етапів дослідження студентства: формування репрезентативної вибірки без рандомізації, некоректний добір емпіричних методів дослідження психіки студентів, необґрунтоване застосування методів математичної статистики, поширення наукового плагіату і фальсифікації емпіричних даних. Акцентовано на недостатньому дотриманні принцип зв'язку психологічної теорії й практики освітнього процесу у ЗВО. Перспективами подальших досліджень є організація психологічних досліджень студентства, що передбачають врахування й виправлення означених методологічних проблем.

Ключові слова: студентська молодь, студентство, вища освіта, організація дослідження, емпіричні методи, методологічні проблеми.

Постановка проблеми. Наука у сучасному світі є одним з ключових інструментів ефективного розбудови суспільства. Лише теоретично і методологічно аргументована інформація про навколишню дійсність може бути основою якісних, прогресивних перетворень соціуму. Особливо актуальним це твердження є у контексті організації психологічних досліджень. На жаль, все ще у психології існують і розвиваються підходи, що базуються виключно на філософських міркуваннях або ж відверто псевдонаукові напрями, що претендують на розв'язання практичних питань. З огляду на це, психологічні наукові розвідки потребують методологічного аналізу, що забезпечує отримання об'єктивного наукового знання.

Вивчення особливостей певних соціальних категорій і вікових груп завжди було актуальним

завданням психологічної науки. Наукові дослідження студентської молоді стали більш інтенсивним зі становленням української Незалежності, що пов'язано з підвищеною увагою суспільства до проблеми реформування вищої освіти. Очевидно, що вивчення особливостей психічного розвитку студентів, з'ясування їх когнітивних, емоційних, мотиваційних, соціальних характеристик відкриває можливості до оптимізації різних векторів педагогічного впливу. Реалізація цього завдання передбачає відповідне методологічне обґрунтування, що дозволяє отримати вірогідні наукові дані. Ситуація ускладнюється тим, що організація досліджень студентської молоді супроводжується низкою методологічних суперечностей, теоретичних проблем і методичних труднощів. З'ясування цих аспектів відкриває шляхи до конструювання

якісних емпіричних й експериментальних досліджень здобувачів вищої освіти. Це, своєю чергою, становить фундамент ефективних практичних змін у контексті виконання дидактичних, соціальних, психологічних завдань вищої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати вивчення психологічних особливостей студентської молоді відображено у низці наукових праць. Зокрема, з'ясовуються емоційні характеристики цієї соціальної категорії (Л. Подоляк, Т. Тарасова, О. Чернякова, І. Чухрій, В. Юрченко); вивчаються показники й тенденції інтелектуальної сфери здобувачів вищої освіти (О. Ляш, О. Маруховська-Картунова, Н. Ришак, М. Смульсон); аналізуються особливості розвитку особистості студентів (О. Власова, Т. Дерека, Л. Ляпіна, М. Мінц, С. Певна, О. Разуменко), визначаються соціально-психологічні параметри розвитку юнаків і дівчат (Л. Жданюк, О. Міхеева, О. Московчук, Т. Потапчук, І. Холковська). Отже, психологічна характеристика студентства доволі широко розкривається у гуманітарній науці. Проте, недостатньо вивченим залишається питання методології й організації відповідних наукових розвідок. Нехтування цим аспектом може призвести до отримання неперевіреної, викривленої інформації, що негативно вплине на реалізацію практичних завдань у галузі вищої освіти.

Постановка завдання. Мета статті передбачає здійснення аналізу основних методологічних труднощів і проблем, що супроводжують психологічні дослідження студентства.

Виклад основного матеріалу. Аналіз теоретичних джерел з проблеми дослідження психологічних показників розвитку студентів дає підстави до виділення низки суперечностей і труднощів організації цих наукових розвідок. Схарактеризуємо виділені позиції.

Недостатня визначеність базової термінології дослідження. Зокрема, потребує уваги подальше уточнення поняття «студентський вік». Традиційно межі цього періоду ототожнюють з юнацьким і раннім дорослим віком (18–25 років). У цьому контексті Л. Жданюк виділяє такі риси цього проміжку: ключова роль рефлексії, орієнтація на самовизначення, отримання нового соціального досвіду, остаточне формування світогляду [1]. О. Власова вказує на такі особливості студентського віку – суспільний престиж, висока соціальна активність, спрямованість на пошук сенсу життя, відкритість до нового досвіду і позитивних перетворень реальності [3]. Досить часто описані характеристики просто переносяться

з психологічних портретів представників юнацького віку. При цьому показники розвитку осіб з ранньої дорослості розглядаються мінімально або ж ігноруються взагалі.

Вивчення студентів як вікової категорії викликає низку запитань. Зокрема, це стосується того, що здобуття вищої освіти не має верхньої межі й статус «студента» може набувати будь-хто, незалежно від віку. Особливо це стосується заочної форми здобуття вищої освіти. У такому випадку термін «молодь» у психологічних дослідженнях використовувати некоректно. На нашу думку, більш доцільно характеризувати студентство як соціальну групу. О. Пташник-Середюк пропонує низку характеристик студентів як членів соціокультурної спільноти: накопичення інтелектуального і соціального потенціалу держави, особливий характер трудової діяльності, специфічне навчання спрямоване на професійну підготовку особистості, прагнення до самореалізації, відкритість до нового [4]. У цьому контексті, студентство розглядають як частину такого демографічного феномену як молодь. О. Скориніна-Погребна описує студентів як рушійну силу економіки й трудового потенціалу суспільства [5]. Спільним аспектом різних визначень студентства як соціальної категорії є залученість осіб у системне професійне навчання, що здійснюється на базі закладів вищої освіти.

Як висновок можна констатувати наявність великої кількості дефініцій концептів «студентська молодь» і «студентський вік». На нашу думку, методологічно доцільно буде використовувати не абстрактне поняття, а конкретизувати його у контексті дослідження. Такий підхід дозволяє більш чітко описати вибірку й отримати точніші результати. Наприклад, вживати словосполучення «студентська молодь 18 років», «студентська молодь великих міст» тощо. У такому випадку, ми можемо краще зрозуміти напрям емпіричної розвідки.

З попередніми міркуваннями тісно пов'язана ще одна методологічна проблема, а саме – *врахування специфіки процесу здобуття вищої освіти при організації психологічного дослідження*. Типовим прикладом порушення цієї вимоги може бути зосередження уваги науковців на студентах денної форми навчання, тоді як здобувачів освіти заочної форми часто ігнорують. Також проблемним є вивчення психологічних особливостей студентів залежно від напрямку підготовки. У наукових роботах цей аспект частково розв'язується через конкретизацію предмета дослідження («студенти медичних спеціальностей», «студенти

педагогічних спеціальностей», «студенти технічних спеціальностей» тощо). Водночас системного порівняння психологічних особливостей здобувачів вищої освіти різних напрямів підготовки й спеціальностей не спостерігається. Означена методологічна проблема дослідження студентства може стосуватися різних параметрів: дистанційної й традиційної форми освіти, освітніх закладів з великих міст і провінційних населених пунктів, соціального стану студентів тощо. Проте, усі ці аспекти часто ігноруються. Врахування цієї позиції у процесі організації дослідження дозволить отримати чіткіші емпіричні дані щодо психологічного портрета сучасного студентства. Таким чином, можна знайти відповідь на питання: «які характеристики студентів є загальними, а які – залежать від умов організації освіти й соціальних параметрів».

Відсутність методологічного зв'язку вітчизняних досліджень у галузі вікової психології з міжнародними науковими розвідками. Методологія психологічного вивчення студентства у Незалежній Україні має радянське коріння і базується на діяльнісному підході. З огляду на це, у полі зору дослідників в основному знаходяться питання впливу діяльності на трансформації психіки здобувачів. Водночас закордонна психологія в основному фіксується на добробуті й психічному здоров'ї учасників освітнього процесу [6]. Слід зазначити, що цей напрям почав розроблятися у вітчизняній психології після початку повномасштабної війни, що, зокрема, передбачає увагу до емоційної сфери студентів.

Крім актуальної проблематики спостерігаються й інші аспекти відірваності вітчизняної й закордонної психології, що можна узагальнити у таких позиціях:

- 1) різні методологічні й термінологічні підходи до тлумачення студентства;
- 2) відмінності у методах і методиках збору емпіричної інформації;
- 3) мовленнєві й психологічні бар'єри, що заважають ознайомленню психологів з результатами міжнародних наукових досліджень;
- 4) відсутність ґрунтовних кроскультурних досліджень студентської молоді.

Мінімальна кількість системних лонгitudних досліджень студентського віку. Зазвичай, психологічні наукові розвідки проводяться за порівняльною стратегією. Проте дані про вікову динаміку психічних феноменів можна отримати лише з допомогою лонгitudу. Такі дослідження вимагають витрати великої кількості ресурсів, оскільки

мають відбуватися кілька років (в ідеалі – протягом навчання студентів у ЗВО). Описана стратегія дозволить створити цілісну теорію психологічних трансформацій студентської молоді у процесі професійної підготовки й соціальних впливів. Особливо актуальним цей аспект є у контексті зростання актуальності досліджень студентства в умовах війни [2].

Наступною методологічною проблемою психологічних досліджень студентів є *формування репрезентативної вибірки*. Досить часто процедура рандомізації не використовується, а вибірки студентів формуються на основі адміністративної зручності. Справді, легше створити групу студентів на основі ЗВО, де працює науковець, а не збирати емпіричні дані орієнтуючись на різні заклади освіти України. Проте, така стратегія формування вибірки спотворює емпіричні тенденції й порушує зовнішню валідність. Таким чином, виявлені закономірності, що розповсюджують на все студентство можуть мати низку обмежень і бути істинними лише для окремих спільнот. Для розв'язання цієї проблеми слід виділити обмеження отриманих результатів у наукових висновках. Наприклад, використовувати формулювання «отримані дані відображають психологічні особливості студентів педагогічних спеціальностей», а не «студентів у цілому».

Некоректний добір емпіричних методів дослідження психіки студентів, що можна узагальнити у таких позиціях:

1. Надмірна увага до тестових методик як компактних і мобільних, що впливає на нехтування іншими емпіричними методами. Використання спостереження, бесіди, аналізу продуктів діяльності може дати більш цілісне уявлення про досліджуваний феномен.

2. Недостатній рівень проведення експериментальних досліджень студентства, що обумовлено їх процедурною і методологічною складністю. Таким чином експеримент як активний метод психологічного дослідження мінімізується у процесі психологічного вивчення студентів.

3. Низькі кількісні та якісні показники адаптації іншомовних діагностичних методик до українських соціокультурних умов. Цей аспект можна пов'язати з вже згаданим розривом вітчизняної й міжнародної психологічної науки.

4. Недостатня компетентність дослідників у користуванні емпіричними методами, що можна писати формулою «роздати бланки, а потім зібрати». Особливо актуальною ця тенденція є у контексті захоплення тестовими методиками.

5. Відсутність наукового, стратегічного мислення науковця у доборі емпіричних методів. Тобто, використання конкретних інструментів має підпорядковуватися меті, завданням, прогнозованим результатам наукової розвідки. Іншими словами, науковець застосовуючи певний метод має системно бачити картину дослідження і місце обраного засобу в цій схемі.

Некоректне використання методів математичної статистики. Цей пункт, на жаль, стосується не лише вивчення студентів, а психологічних досліджень у цілому. Таку ситуацію обумовлюють кілька чинників:

1. Психологічний – відсутність готовності до використання психологічних інструментів. Можна згадати таку поширену фразу: «я гуманітарій, тому не знаю математики». Таку позицію можна пояснити як раціоналізацію власної некомпетентності, оскільки ґрунтовний математичний апарат є однією з умов отримання правдивих наукових даних.

2. Дидактичний – відсутність ефективної підготовки з використання математичної статистики у психологічних дослідженнях. Звісно, наразі відповідні дисципліни стали обов'язковою частиною професійної підготовки у ЗВО. Водночас досить часто ці освітні компоненти викладають фахівці з математики, які не здатні правильно розставити акценти. Зокрема, замість розкриття значення математичної статистики у контексті психологічного дослідження, увага зосереджується на процедурних аспектах. З іншого боку фахівці з психології не завжди можуть адекватно пояснити механізми наукового використання математичних методів.

3. Особистісний – низька мотивація до саморозвитку у контексті використання математичних методів. Таким чином, науковці можуть робити типові помилки обробки даних:

1) нерозуміння залежності застосування методів статистики від шкали представлення даних;

2) некоректне використання лінійної й рангової кореляції;

3) відсутність аргументованого застосування параметричних і непараметричних критеріїв значущості відмінностей;

4) плутанина у використанні кластерного і факторного аналізу.

Плагіат і фальсифікація у науці – цей аспект стосується усіх наукових галузей, але особливо актуалізується у гуманітарних дослідженнях. Загальне економічне і суспільне знецінення наукової діяльності спричиняє чисто формальне

ставлення до наукового процесу, що передбачає продукування псевдонаукових тестів у погоні за науковими ступенями. При цьому використання програм пошуку плагіату не рятує, а лише спонукає авторів досліджень до активного рерайтингу й вигадування емпіричних даних. Така ситуація визначає необхідність більш суворого контролю за академічною доброчесністю проведених психологічних досліджень. Ці процедури мають передбачати не лише контроль академічного тексту, а й глибший аналіз основних ідей, перевірку коректності «сирих», тобто первинних емпіричних даних. Також варто впроваджувати практику відтворювальних наукових досліджень, проте ці дії вимагають додаткового фінансування.

Забезпечення зв'язку психологічної теорії й практики освітнього процесу у системі вищої освіти. Цей методологічний момент є досить чутливим, оскільки прямо пов'язаний з високою можливістю фальсифікації результатів досліджень. Проте навіть реально проведені емпіричні дослідження досить часто не втілюються у формувальних експериментах зі студентською спільнотою. Звичайно, що реалізація таких програм забирає багато ресурсів, проте дозволяє повноцінно реалізувати суспільну роль психологічної науки. Лише експериментально обґрунтовані заходи психологічної допомоги можуть мати якісний розвивальний і педагогічний ефект у роботі зі студентами.

Звісно, пропонуване дослідження не вичерпує усіх методологічних проблем психологічних досліджень студентства. Проте, результати нашого аналізу визначають загальні контури оптимізації наукового вивчення психологічних особливостей студентів. Зауважимо, що описані проблеми стосуються майже усіх етапів дослідження, тож їх врахування дозволить здійснити системні зміни в організації наукової розвідки.

Висновки. Наукові дослідження студентства створюють фундамент для удосконалення різних напрямів системи вищої освіти. З'ясування основних методологічних проблем цього вектору наукових розвідок дозволить оптимізувати дослідження й отримати об'єктивні наукові результати. Виявлено, що недостатня визначеність базової термінології дослідження може негативно впливати на його результати. Зокрема, потребує уваги уточнення понять «студентський вік» і «студентська молодь». Вважаємо за необхідне конкретизувати терміни у контексті специфіки дослідження. Врахування особливостей процесу здобуття вищої освіти при організації психологічного дослідження студентів є основою отримання дифе-

ренційованих наукових результатів і побудови цілісної наукової теорії. Перспективними у цьому контексті є порівняння психологічних студентів денної й заочної форм навчання, а також різних спеціальностей і напрямів підготовки. Відсутність методологічного зв'язку вітчизняних досліджень вікової психології з міжнародними науковими розвідками викликає деформації теоретичних, організаційних і методичних аспектів вивчення психіки студентів. У цьому контексті значущими є мовленнєві й психологічні бар'єри науковців, що заважають ознайомленню психологів з результатами закордонних досліджень. Відсутність системних лонгітюдних досліджень студентського віку заважає отримати перевірену інформацію про вікові трансформації здобувачів вищої освіти.

Виявлено такі методологічні проблеми організації етапів дослідження студентства: формування репрезентативної вибірки без рандомізації, некоректний добір емпіричних методів дослідження психіки студентів, необґрунтоване застосування методів математичної статистики, поширення плагіату і фальсифікації у науці. Також недостатньо реалізується принцип зв'язку психологічної теорії й практики освітнього процесу у системі вищої освіти. Це проявляється у браку організації й проведення формувальних експериментів зі студентською молоддю. Перспективами подальших досліджень проблеми є організація психологічних досліджень студентства, що передбачають врахування й виправлення означених методологічних проблем.

Список літератури:

1. Жданюк Л. Соціально-психологічні особливості студентського віку. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»* : зб. наукових праць. 2017. № 4 (33). С. 28–40.
2. Зінченко О.В. Аналіз досліджень психологічних особливостей студентської молоді в умовах війни. *Технології розвитку інтелекту*. 2023. Vol. 7. No 2 (34). <https://doi.org/10.31108/3.2023.7.2.9>
3. Психологія вищої школи : підручник / О. І. Власова, В. А. Семиченко, С. Ю. Пашенко, Я. Г. Невідома / за ред. О. І. Власової. К. : ВПЦ «Київський університет», 2015. 405 с.
4. Пташник-Середюк О. І. Студентство як соціокультурна група. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Science*. 2014. II(3). Issue: 18. P. 110–113.
5. Скориніна-Погребна О. В. Студентська молодь як потенційна економічна еліта суспільства. *Ukr: Socium*. 2010. № 1(32). P. 83–90.
6. Douwes R., Metselaar J., Pijnenborg G. H. M., Boonstra N. Well-being of students in higher education: The importance of a student perspective. *Cogent Education*. № 10(1). <https://doi.org/10.1080/2331186X.2023.2190697>

Zinchenko O.V., Babatina S.I. METHODOLOGICAL PROBLEMS OF PSYCHOLOGICAL RESEARCH OF STUDENTS

The goal of the article is to analyse the methodological difficulties and problems that accompany the research of students in psychological science. The implementation of this task will ensure the obtaining of objective scientific data. It has been found that the lack of clarity in the basic terminology of the study can negatively affect its results. In particular, the concepts of 'student age' and 'student youth' need to be clarified. The necessity of specifying these terms in the context of the subject of research has been determined. Taking into account the peculiarities of the higher education process during the organisation of psychological research of students is the basis for building a holistic scientific theory. In this context, it is prospective to compare the psychological characteristics of full-time and part-time education, as well as different specialities and areas of study. It has been established that the lack of methodological connection of domestic research in age psychology with international scientific research creates a risk of obtaining theoretically unreasonable results. Language and psychological barriers of scientists that prevent psychologists from getting acquainted with the results of foreign research have been described. It has been determined that the lack of systematic longitudinal studies of student age prevents obtaining reliable information about the age-related transformations of higher education students. The methodological problems of organising the stages of student research have been identified: the formation of a representative sample without randomisation, incorrect selection of empirical methods for studying the psyche of students, unjustified use of mathematical statistics, the spread of scientific plagiarism and falsification of empirical data. Attention is focused on the insufficient observance of the principle of connection between psychological theory and practice of the educational process in higher education institutions. Prospects for further research are the organisation of psychological studies of students, which provide for the consideration and correction of the identified methodological problems.

Key words: student youth, students, higher education, research organisation, empirical methods, methodological problems.